

האם אפשר להחליף שדכן או שמחויבים להמשיך עם המציע הראשון

מורנו הרב יצחק מרדכי הכהן רובין

שיעור ליל שבת פרשת עקב תשע"ה

מצוי בענייני שידוכים ששדכן מציע הצעה וההורים שומעים את ההצעה אך לא החליטו לגשת אל ההצעה, לאחר תקופה שדכן נוסף מציע את אותה הצעה, ומוסיף כמה פרטים שגורמים להורים להחליט כן לגשת לשידוך, ויש לעיין מה חלקו של המציע הראשון בשכר השדכנות. כמו כן מצוי ששדכן הציע הצעת שידוך שמצאה חן בעיני ההורים אלא שהם חושבים שאם שדכן זה יציע את השידוך עלול להיות ששידוך זה לא יצא לפועל, או מחמת כישוריו של השדכן או מחמת רצינותו או מכל סיבה אחרת, והם רוצים לפנות לשדכן אחר שיעשה את השידוך, ויש לעיין האם הם יכולים לפנות לשדכן אחר, ומה חלקו של המציע הראשון. ובכל זה יש לברר האם יש הבדל בין אם השדכן הציע את השידוך מעצמו או שההורים שלחו אותו להציע את השידוך, וכן יש להבחין בין שדכן שהציע את השידוך לשני הצדדים או רק לצד אחד ועדיין לא דיבר עם הצד השני.

וכן יש לברר מה הדין במי שכבר התחיל את פעולת השדכנות ובאמצע התהליך רואים ההורים שהוא אינו מתאים לנהל את השידוך ולכן רצונם להחליפו באחר.

גדר חיוב התשלומים לשדכן ומתווך

בתחילה יש לברר מה החיוב לשלם לשדכן או למתווך עבור פעולתו, והנה אם אדם פונה לשדכן ממנו להציע שידוך הרי שמגיע לו שכר כדין פועל, וכמו כל שכירות של פועל העושה עבורי מלאכה, כך גם פעולת תיווך ושידוך היא מלאכה שמשלמים עליה שכר.

ואם השדכן בא מעצמו והציע שידוך מבלי שהתבקש, יש להבחין בזה בין כמה שלבים: [א]. ישנו שלב שבו השדכן מציע את ההצעה מעצמו מבלי שהתבקש לעשות אותה. [ב]. שלב נוסף הוא בשעה שההורים מסכימים לגשת לשידוך ונותנים אישור לשדכן להציע את השידוך לצד השני.

והנה בשלב הראשון בו השדכן פונה מעצמו ומציע את השידוך וההורים שמעו את ההצעה ועדיין לא התייחסו אליה, לכאורה דינו כדין יורד לשדה חברו ונטע בה נטיעות, שאין דינו כפועל שהרי לא שכרו אותה לפעולה, אבל מגיע לו תשלום עבור ההנאה שהשביח לבעל השדה.

דין יורד בגוונא שלא השביח נכסים

ואף שבפעולה שעשה אין שבח בנכס, יש בזה דין יורד כמבואר בדברי המרדכי בשם הר"מ המובאים בביאור הגר"א סי' קפ"ה ס"ק י"ג וסוף סי' פ"ז שכתב שהמקור לתשלומי שדכנות הוא מדין יורד, וחזינן שתשלומי יורד הם גם כאשר אין שבח פעולה בנכס, אלא כל דבר שהוא שווה כסף ובני אדם משלמים עבורו, והלך חברו ועשה זאת מעצמו יש לנהנה לשלם עבור הפעולה.

וכן הוא בחידושי הרמב"ן ב"מ דך ל"א ע"א בדין משיב אבידה שהיה בטל ממלאכתו שיכול לתבוע שכר, והקשו בתוס' דך ל"א ע"ב ד"ה אם, דאמאי נוטל שכר והרי דינו כמבריה ארי, ותרצו שיש לחלק בין מציל מפחד הארי שאינו ברי היזקא לבין המציל מפני הארי שהוא ברי היזקא. והרמב"ן תירץ וז"ל ולי נראה דשכר פעולה ממונא דמטי לידיה דבעל האבידה היא, דמי לפועל שעשה מלאכה בשל חברו שלא מדעתו, עיי"ש. הרי לן שדעת הרמב"ן להדיא ששייך דין יורד גם כאשר אינו משיב ביקרקע*.

שדכן שבא מעצמו ואחר כך קיבל אישור להציע

את השידוך

ובשלב השני שבו השדכן קיבל אישור להציע את השידוך נראה לכאורה שמאז דינו כדין פועל לכל מילי, שהרי מאותו שלב כל פעולותיו נעשות בהסכמת ובשליחות ההורים, ומעתה דינו כפועל לכל דבר.

ויש כמה נפק"מ להלכה בין מעמדו של השדכן כפועל או כיוורד: [א]. לגבי תשלומי השכר האם משלמים אותם בכסף כדין פועל או שאפשר לשלם גם בשווה כסף ככל דין בעל חוב. [ב]. האם יש בו דין בל תלין שקיים דוקא בפועל ולא כיוורד. [ג]. וגם לעניין חזרה משכירות הפועל, כאשר

* ועיין בדברי הגר"ב ד"ל יבוביץ זצ"ל בעל הברכת שמואל שנדפסו בקובץ ראשי הישיבות על מסכת כתובות, שהביא בשם הגר"ח הלוי זצ"ל, שמהות החיוב כיוורד הוא מדין שותף בחלק שהשביח ומשם נובע חיוב התשלומים, והקשה עליו הגר"ב ד"ל זצ"ל מכח דברי רמב"ן אלו.

בעל הבית רוצה לחזור בו משכירות הפועל, שאם דינו כיוורד אכתי אין ביניהם הסכם שכירות שימנע את בעל הבית מחזרתו.

שדכן דינו כקבלן

בדיני שכירות פועלים מצינו חילוק בין פועל לקבלן, ואחד המודדים בהבחנה ביניהם הוא האם ישנם שעות מסוימות שבהם הפועל צריך לעשות את מלאכתו, והנה כאשר אדם מסכם עם שדכן לעשות את פעולת השדכנות, דינו כקבלן שהרי השדכן עושה את פעולתו בזמנו כרצונו שלו.

חזרה משכירות שדכן

ומצינו שנחלקו הראשונים בדין פועל שהתחיל במלאכה וחזר בו בעל הבית, האם חייב לשלם לו שכרו, ויש בזה נפק"מ בין היכי שהיתה לפועל אפשרות לקבל עבודה במקום אחר, שאז בעל הבית חייב לשלם לו את שכרו לבין היכי שלא היתה לו עבודה אחרת, ואם לא היה בעל הבית שוכרו לא היה מפסיד מאומה, שדעת התוס' שאינו חייב בתשלומים כה"ג כיון שכל חיוב בעל הבית נובע רק מדינא דגרמי ובמקום שלא היה הפסד לא מגיע לו תשלומי נזק, ואילו דעת הרמב"ן שתחילת מלאכה דינא כקנין וכמו שאם אדם קנה חפץ הוא שלו ואף אם מתברר שאינו צריך את החפץ אינו יכול לחזור בו מהקנין, ה"ה בשכירות פועל.

והנה לפי הנ"ל יש לדרון היכי ששכר שדכן ורוצה לחזור בו, הרי שלדעת הרמב"ן אם השדכן התחיל במלאכתו לא יוכל בעל הבית לחזור בו ואם יחזור בו יצטרך לשלם לו את שכרו.

בדברי האחרונים בנידון חזרה משדכנות

אמנם מצינו בתשובת נוב"י תנינא סי' ל"ו שכתב שיש הפרש בין מקח וממכר לבין שדכנות, שבשדכנות בגלל פרטים קטנים לפעמים מתפרדת החבילה, משא"כ במקח וממכר שהכל תלוי במחיר וברגע שמסכמים על המחיר המקח מתקיים, ולכן דן הנוב"י שבשדכנות יכולים להחליף שדכן באמצע אם לפי ראות עיני הצדדים יש לשני יותר סיכוי לגמור את השידוך.

והנה מסתבר שבזה יקבל כל אחד מהשדכנים את חלקו בסך השידוך, כגון ששדכן אחד התחיל והאחר גמר.

ועיין בשו"ת אג"מ חו"מ ח"א סי' מ"ט שדן בדברי הנוב"י ותמה שבשלמא אם השדכן בא מעצמו בזה דינו כיוורד ויכול בעל הבית לחזור בו אבל כאשר שכרו לעשות

את פעולת השדכנות, הרי דינו כפועל ואיך יוכל חזור בו בעל הבית מהשכירות.²

והנה אפשר לומר בזה בכמה אנפי: [א]. שהיות ופעולת השידוך יש בה כמה וכמה שלבים נמצא שכאשר שוכר את הפועל יש כאן כעין מלאכות חלוקות ואין כאן שכירות ארוכה על הכל, וכל היכי שיש שלב שבו רוצים לקחת אחר יכולים לשנות. [ב]. כיון שאין הדבר תלוי בשדכן בלבד אלא בדעת אחרים, אנן סהדי שמראש השכירות היתה על דעת שיהיה אפשר להחליפו.

תשלום לשדכן שהחליפו אותו

והנה גם כאשר מותר להחליף שדכן יש לדרון בכל מקרה לגופו האם מגיע לו שכר על חלקו שעשה, והנה בין אם דינו כפועל או כיוורד, ישנם מצבים שבהם לא פעל מאומה וישנם מצבים שעשה חלק מהשידוך.

דהנה אם הציע הצעה וההורים שמעו אך לא התיישב על ליבם כלל ולא חשבו לגשת לשידוך, ואח"כ בא שדכן אחר והוסיף בפרטים ובשתדלנות, פעמים שהשדכן השני הוא השדכן והראשון אין לו חלק בשידוך, אך פעמים מצוי שכל אחד מהשדכנים הוסיף מעט ויש לו חלק בקבלת ההחלטה ואז דינו כחלק ממתחיל, ויש לדרון בזהירות כל מקרה לגופו.

בעל רעיון אינו נוטל שכר

כל הנ"ל בשדכן שפעל כשדכן והציע לצדדים את השידוך אבל מי שעלה במוחו רעיון ואמר אותו לאחר והאחר הציע, אין לבעל הרעיון כלום שהרי לא פעל פעולה לא כפועל ולא כיוורד

העולה מהנ"ל:

שדכן שהציע שידוך, ורוצים להחליף באחר כיון שלדעת ההורים הדבר יביא תועלת בהובלת השידוך, יכולים להחליף, אלא שישנם אופנים בהם מגיע לו על חלקו בפעולתו בשידוך.

² ויש לעיין בדברי האגרות משה, אמאי דן לומר שכאשר עשה מעצמו דינו כיוורד, ולכאורה מיד כאשר הסכימו שיעשה השדכן את פעולתו מאותו שלב הוא הופך לפועל ובטל ממנו דין יורד, וצ"ע.